

Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja B. Teoriaa ja käytäntöä 44
Institute for Educational Research. Publication series B. Theory into Practice 44
Pedagogiska forskningsinstitutet. Publikationsserie B. Teori och praxis 44

Sanaston opettaminen ja oppiminen

Vocabulary instruction and learning

Toimittanut Sauli Takala

Vihjeitä sanaston opettamiseen

Sauli Takala

Kasvatustieteiden tutkimuslaitos

Tässä artikkelissa esitellään muutamia vihjeitä sanaston opettamiseen. Vihjeiden laadinnan perustana on kognitiivisen oppimispsykologian viimeaikaiset näkemykset, joiden mukaan oppiminen on aktiivista uusien merkitysten ja tietorakenteiden luomista aikaisempien merkitysten ja tietorakenteiden pohjalle. Vihjeissä kiinnitetään päähuomio sananmuodostuksen säännönmukaisuuden hyväksikäyttöön, sananmerkityksen päättelyn harjoittamiseen ja kieltenopetuksen integrointiin monikielisten sanastojen avulla.

1. Johdanto

Peruskoulun tilannekartoituksen yhteydessä tehty opettajakysely osoitti, kuten toisaalla tässä julkaisussa olen raportoinut, että sanaston opetuksessa ja kertaamisessa ei muutama vuosi sitten käytetty kovinkaan paljon hyväksi uuden oppimisnäköyksen mukaisia menetelmiä. Sanastoa opetettiin ja kerrattiin pääasiassa irrallisten sanojen tasolla. Kuitenkin kielen sanastossakin on havaittavissa joukko ominaisuuksia, jotka jäsentävät laajaa sanamäärää. Sanasto ei ole pelkästään kokoelma irrallisia sanayksiköjä, minkä voi todeta perehtymällä sananmuodostusoppia koskevaan kirjallisuuteen. Sanavaraston kartuttamisessa voitaisiin pyrkiä systemaattisesti hyödyntämään sanaston "rakenneominaisuuksia" aivan samalla tavalla kuin lauseiden muodostamisessa käytetään hyväksi lauseopin säännönmukaisuuksia.

Seuraavassa esittelen muutamia vihjeitä sanaston opettamisen systematisoinniksi, joita olen eri koulutustilaisuuksissa viime vuosien aikana opettajille esitellyt. Vihjeet perustuvat kognitiivisen psykologian näköyksen, jonka mukaan oppiminen on aktiivista uusien merkitysten ja tietorakenteiden luomista aikaisempien merkitysten ja tietorakenteiden pohjalle (Takala 1987). Tässä julkaisussa on artikkeleita (Jaskari & Juusela; Hankaniemi), joissa on esitetty mahdollisuuksia käyttää hyväksi etu- ja jälkiliitteiden tuntemusta potentiaalisen sanaston kartuttamiseksi. Lähdeluettelossa on mainittu muutama lisälähde (Gairns & Redman 1986; Marzano & Marzano 1988; McKeown & Curtis 1987; Norgan & Rinvolucri 1986; Nagy 1988; Nation &

Carter 1989), josta voi saada virikkeitä sanaston opettamiseen.

Tässä artikkelissa esittelen ns. sanastolakanan käyttöä, semanttista karttaa, sananmerkityksen päättelyn harjoittamista ja kielten integrointia monikielisten sanastojen avulla.

2. Sanastolakana ja semanttinen kartta sananmuodotuksen apuvälineenä

Sanastolakanan kehittelin 1980-luvun puolivälissä apuvälineeksi, jonka käyttämisellä voitaisiin havainnollistaa mahdollisuutta käyttää systemaattisesti hyväksi suffikseja sananmuodotuksessa.

Kognitiivisen oppimisenäkemyksen mukaisesti pyritään liittämään opittava uusi asia aikaisempaan osaamiseen. Sananmuodotuksessa tämä merkitsee äidinkieleen pohjautuvan kielitiedon hyväksikäyttöä. Oppilaille opetetaan siihen tapaan kuin Jaskari ja Juusela artikkelissaan osoittavat, miten vieraassa kielessä on samantapainen järjestelmä sanojen johtamiseksi. Tämän jälkeen esittää keinoja, joilla sanojen keskinäinen yhteys voidaan havainnollisesti osoittaa. Sanastolakana on tarkoitettu yhdeksi tällaiseksi keinoksi. Seuraavassa on esitetty kolme sanastolakanaa: suomea, ruotsia ja englantia koskeva. Samanlainen lakana voidaan helposti laatia muita kieliä varten.

Suomenkielinen sanastolakana

VERBI	SUBSTANTIIVI	ESINE/TEKIJÄ LAITE	ADJEKTIIVI	ADVERBI	YHDYS- SANA
Suffik- seja	Suffikseja	Suff.	Suff.	Suffikseja	Suffikseja
-a, -ä	-minen, -us,	-in,	-ja	-inen, -nen	-sti, -sin
-aa, -ää	-ys, -uus,	-ri	-jä	-kas, -va	-ittain
-taa, -tää	-aus, -ly, -ke		-ri	-vainen,	
-lla, -llä	-ius, -eus, -e		-tar	-llinen,	
-ua, -utua	-mo, -mö, -le			-lainen	
-ntua,	-nta, -ntä,			-mainen	
-auttaa	-ahdus,			-ton, -tön	
-da, -dä	-vyys				
-tuttaa	-vaisuus				
pelata	PELI	pelaaja peluri	pelillinen	pelilli- lisesti	pe- li- kortti pe- li- jakso pe- li- aika
TUNTEA	tunne tuntemus tunteel- lisuus tunteetto- muus tunneperäi- syys tunto	tuntija	tunteelli- linen tunnepe- peräinen tunteeton tunteikas tunneköyhä tunnoton	tunteel- lisesti	tunne- elämä tunteen purkaus tunto- merkki
tunnustel- la	tunnustelu	tunnus- telija	tunnus- tuksellinen	tunnetusti	tuntematon
LEIKKIÄ	leikki leikkiminen leikinomaisuus leikkimielisyys	leikkijä	leikin- omainen leikki- mielinen	leikillään	leik- ki- toveri
leikitellä	leikkittely	leikit- telijä		leikitellen	

Ruotsinkielinen sanastolakana

VERBI	SUBSTANTIIVI	ESINE/TEKIJÄ LAITE	ADJEKTIIVI	ADVERBI	YHDYS- SANA
Suffik- seja	Suffikseja	Suff.	Suff.	Suffikseja	Suffikseja
-a,-na, -era, -ga,-ja, -ka,-la, -ra,-sa, -ta	-a,-an-,ande -ant,-dom, -döme,-e, -else,-ende -er,-eri, -het,-ing, -ning,-inna -ism,-ist, -nad,-ska, -skap,-ur, -ör,-ös	-are	-are -ist -inna -ör -ös	-ad,-al, -aktig, -artad, -bar,-fri -ig,-lig, -lik,-lös -mässig, -sam,-sen -sk,-sugen	-en,-ligen, -s,-stans, -städes, -t,-vis
spela	SPEL spelning		spelare	spelbar spelsugen spelad	spelar- byte spelbord spelman spelkort spelregel spelrum spelverk spelår

Englanninkielinen sanastolakana

Verbi	Substantiivi	Esine/ laite	Henkilö/ tekijä	Adjektiivi	Adverbi	Yhdyssanoja
-ate, -ize	-ing, -al, -ion, -tion, -ation, -ness -ity, -ence, -ment, -ison, -ure, -ess, -th	-er	-er, -or, -ist, -ist	-al, -ing, -ed, -ous, -ious, -y, -ly, -able, -ful, -like, -ive, -ic, -istic, -ish	-ly	
be able enable	ability inability			able unable enabling	ably	
add	addition addend	adder		additional addable	-ly	adding machine
think	thought thinking thought- fulness thought- lessness		thinker	thinking thoughtful thinkable thoughtless unthinking unthinkable	-ly -ly -ly	thought experiment think tank thought
live	life living	life- saver	life- guard	living lifelike lifelong lifesize(d) lifesaving live lively life-giving		life in- surance life belt life boat life style life time life work

Oppilaat voivat käyttää sanastolakanaa vapaaehtoisesti, sitä voidaan käyttää parityöskentelyssä, pienryhmätyöskentelyssä ja luokkaopetuksessa. Kun oppilaille on opetettu sanastolakanan periaate ja käyttötapa, sen hyväksikäyttö voi jäädä pääosin oppilaiden omalle vastuulle. Opettaja voi puolestaan ottaa sanastolakan esille muutaman kerran lukukaudessa, jotta asia ei unohdu.

Semanttinen kartta perustuu mm. siihen varsin itsestään selvään tosiasiaan, etteivät sanat voi olla aivoissa järjestyneenä esim. aakkosjärjestykseen. Sanasto on todennäköisesti järjestynyt merkitys- ja muotoyhteyksien mukaisesti. Semanttisen kartan avulla voidaan esittää sekä ajatuskokoaisuuksia että esim. kerrata sanastoa. Seuraavassa esimerkissä on laadittu merkityskartta käyttämällä lähtökohtana käsitettä "koulu".



Semanttista karttaa voidaan käyttää mm. niin, että oppilaat kertovat mitä sanoja "koulu" tuo heille mieleen. Opettaja kirjaa sanat loogisille kohdille. Kun työskentelymalli on opittu, voidaan tuottaa vieraskielisiä tai jopa monikielisiä merkityskarttoja koko opetusryhmässä, pienryhmissä, pareissa ja yksilöllisenä työskentelynä.

3. Ruotsin kielen etuliitteiden opettaminen

Seuraavassa olen pyrkinyt esittämään, mitkä ovat tavallisimpia etuliitteitä muodostettaessa ruotsin kielen substantiiveja, verbejä ja adjektiiveja. Sanastolakanasta esitys poikkeaa siin, että olen pyrkinyt havainnollistamaan, miten etuliitteillä voi olla muutama perusmerkitys, josta voi yrittää päätellä johdetun sanan merkityksen.

Ruotsin kielen keskeiset sananmuodostusetuliitteet ovat seuraavat:

SUBSTANTIIVIT: anti-, bi-, medel-, miss-, o-, sam-, sär-, ur-, van-, veder-ärke-

ADJEKTIIVIT: anti-, be-, genom-, medel-, miss-, o-, sam-, tve-, ur-, van-, ärke-

VERBIT: an-, be-, bi-, för-, gen-, hän-, här-, miss-, sam-, stor-und-, van-, veder-

Huomaa, ettei luettelossa ole varsinaisia tavallisia prepositioita, jotka muodostavat mm. verbien kanssa suuren määrän johdettuja sanoja.

Etuliitteillä on melko usein tietynlainen perusmerkitys, joka auttaa johdetun sanan merkityksen päättelyä, jos tuntee kannan merkityksen (myös tilanne- ja lauseyhteys helpottavat tulkintaa).

an-: verbiin liittyen kiinnittää huomiota toiminnan loppuun tai tulokseen sekä ilmaisee lähestymistä: ankomma, angripa, anfalla; angiva, anföra, ange/angiva, angå, anhålla, anklaga, anknyta, anlita, anlägga, anmoda, anmäla, anmärka, anordna, anpassa, anse, ansluta, anslå, anstränga, anställa, ansvara, ansöka, anta/ga, anteckna, antyda, använda

anti-: ilmaisee vastakohtaa: antihjälte, antimilitarism; anti-septisk, antistatisk, antitetisk

be-: a) voi muuttaa intransitiiviverbin transitiiviseksi korostaen toiminnan kohdetta tai tulosta: bebo, bebygga, besjunga

b) liittyy substantiivi- tai adjektiivikantaan ja ilmaisee tekemisen aiheuttamista: befria, benåda

bi-: muuttaa verbin transitiiviseksi: bistå, bitråda

för-: verbien yhteydessä a) ilmaisee liiallisuutta ja huonoutta: förtala, föråta sig; b) muuttaa verbin transitiiviseksi: fördröja; c) painottaa toiminnan kohdetta, tulosta ja loppuunsaattamista: förjaga, förhungra, d) ilmaisee jonkin aiheuttamista, varustamista jollakin: förblinda, förnickla, e) ilmaisee merkitystä 'pois': förskujta, förvisa

gen-: ilmaisee verbien yhteydessä 'takaisin', 'jälleen': genmåla, genljuda; substantiivien yhteydessä tavallisesti 'vasta-': gengåva, genljud

genom-: a) ilmaisee verbien yhteydessä 'läpi', 'alusta loppuun': genomarbeta, genomdriva, genomföra, genomgå, genomkorsa, genomleva, genomlida, genomlysa, genomresa, genomskåda, genomsyra, genomtänka b) ilmaisee adjektiivien yhteydessä ominaisuuden suurta astetta tai määrää: genomarg, genombildad, genombblöt, genomvåt, genomdum, genomdålig, genomelak, genomfalsk, genomfin, genomgod, genomlycklig, genomlård, genompråktig, genomrolig, genomsaltad, genomsnåll, genomsvensk, genomtrevlig, genomtråktig, genomtrött, genomtånkt, genomårlig

hån-: esiintyy lähinnä vain verbeissä hänföra ja hänrycka, jotka merkitsevät 'ihastuttaa, innostaa'

hår-: ilmaisee verbien yhteydessä alkuperää: härkomma, härflyta, härleda, härörå, härstamma; vrt härav, häræfter, härmed

medel-: ilmaisee keskinkertaisuutta, keskimääräisyyttä: medelantal, medelavstånd, medelbetyg, medeldistans, medelastighet, medelklass, medelpunkt, medelstorlek, medelvensson, medeltal, medeltid, medelålder; medelgod, medelgrov/-fin, medelhög, medellång, medelmåttig, medelstor, medelsvår, medeltjock

miss-: ilmaisee vastakohtaa, puutetta, kielteisyyttä, harhai-

suutta/virheellisyyttä: missbruka, missförstå, misshandla, misskänna, missleda, misslyckas, missräkna sig, missta(ga) sig, misstänka, missuppfatta, missvisa; misslyckad, missnöjd

o-: ilmaisee vastakohtaa, huonoutta, kieroutuneisuutta: ojämn, olaglig, onaturlig, oren, oriktig, orimlig, orättvis, osann, oskyldig, ostadig, otålig, otäckt, osvensk, osäker, otillfredställande, ovan, ovanlig, överklig, oviss, ovänlig; ogräs, oljud, oreda, osmak, otro, otur, ovana (tottumattomuus, huono tapa), ovän, oväder; oombedd, osagd, osedd, oskadad, oskriven, osaltad, osockrad, etc

sam-: ilmaisee yhteyttä ja yhteistoimintaa: samarbete, samarbete; samskola, samtal; samhörig, samnordisk

stor-: vahvistaa kantasanan merkitystä: storgråta, storjubla, storluga, stornjuta, storskratta (gapskratta), storksryta, storskälla på, storspringa, storstreja, storstäda, storsupa, stortrivas; storman, storpolitik, storstad, storstejk, stortvätt

sär-: ilmaisee erikoisuutta, eroavuutta: särdrag, särklass, särskild, särskola, särställning

tve-: ilmaisee kahtalaisuutta, kaksinaisuutta: tvefaldig, tvehågden, tvekamp, tvetydig

und-: ilmaisee usein välttämistä, poispääsemistä. undgå, undkomma, undslippa, undvika

ur-: ilmaisee a) alkuperäisyyttä: urbebyggelse, urbefolkning, urberg, urhem, urmoder, urmyt, urnordisk, urfolk, uroxer, urpremiär; b) ominaisuuden suurta määrää: urdum, urfinsk (supi-), urkonservatism, ursvensk, urtråkig, urusel c) kielteisyyttä: urarta, urmodig; d) poistamista, poistumista: urkoppla, urskilja, urval

van-: ilmaisee huonoutta, kielteisyyttä, puutteellisuutta: vanart, vanvård; vanmäktig, vansinnig; vansköta, vantrivas

veder-: ilmaisee a) palkintoa, kosta: b) vedergällning, vederlag b) 'takaisin, jälleen, vastaan': vederfaras, vedergälla, vederkvicka (sig), vederläggga, vedermöda, vedervilja

ärke-: vahvistaa kantasanan merkitystä, ilmaisee ominaisuuden suurta määrää: ärkebiskop, ärkebov, ärkefiende, ärkehertig, ärkedum, ärkelat, ärkeängel

4. Sananmerkityksen päättelyn opettaminen tekstejä luettaessa

Tekstin (ja myös puheen) ymmärtäminen on hyvin monimutkainen tapahtuma (ks. esim. Takala 1986; Blom, Linnakylä & Takala 1988; Linnakylä 1988; Väähäpassi 1987). Seuraavassa olen tutkimuskirjallisuuden perusteella laatinut joukon ohjeita siitä, miten tekstien merkitys voidaan tehokkaasti saada selville. Näistä ohjeista voitaisiin keskustella oppilaiden kanssa ja ne voitaisiin monistaa kaikille.

Miten ymmärrät lukemasi tehokkaasti

1. Ymmärrät lukemasi sitä tehokkaammin, mitä aktiivisemmin paneudut tekstiin ja mitä enemmän teet ajatustyötä sen parissa. Tekstin merkitys ei siirry ilman tulkintaa ja henkistä ajatustyötä omaan haltuusi. Hyvä lukija on henkisesti aktiivinen. Passiivinen ote lukemiseen tuo mukanaan ongelmia.

2. Aktiivinen lukija käyttää tekstiä lukiessaan hyväksi kaikkea aikaisempaa kokemustaan. Hän käyttää tekstin ja sen osien merkityksen tulkinnassaan hyväksi kaikkea sitä, mitä hän on tekstin aihepiiriin liittyen nähnyt, kuulut ja lukenut. Lähes aina lukija tietää jotakin tekstin aihepiiristä. Kirjoittajat puolestaan pyrkivät helpottamaan ymmärtämistä liittämällä tekstiin riittävästi aikaisemmin tuttua asiaa.

3. Aktiivinen lukija on ennakoiva lukija. Jo otsikon perusteella hän saattaa päätellä, mitä tekstissä mahdollisesti sanotaan. Samalla tavalla hän käyttää hyväksi väliotsikoita. Lukemalla tekstin hän tarkistaa ennakkokäsityksensä paikkansapitävyyden ja korjaa ja täydentää ennakkointiaan.

4. Hyvä lukija on aktiivinen myös niin, että hän lukiessaan tietoisesti etsii tekstin keskeistä sisältöä ja yrittää tallentaa sen muistiinsa tiiviisti. Hyvä lukija ei pidä kaikkia tekstin osia yhtä tärkeinä muistaa. Kun saa kokonais-

kuvan, voi osatkin muistaa ilman suurta ponnistelua.

5. Hyvä lukija käyttää hyväksi tietoaan siitä, millaisia erilaiset tekstit tyyppillisesti ovat. Hän tietää, että sanomalehtijutussa on alussa kaikki keskeiset asiat, jonka kiireisinkin lukija ehtii lukea. Juttu laaditaan tavallisesti niin, että jos se on liian pitkä, loppu voidaan jättää pois. Kertomuksissa on tietty rakenne, samoin argumentoivissa teksteissä. Tällainen tekstien rakenteen tuntemus myös auttaa tekstin merkityksen ennakointia ja tulkin-taa.

6. Hyvä lukija on tietoinen siitä, että kirjoittaja osoittaa kappalejaollaan tekstin ajatusrakennetta. Yleensä kussakin kappaleessa on yksi pääajatus, joka tulisi saada selville. Kirjoittaja pyrkii myös varmistamaan, että ajatukset ja kappaleet seuraavat toisiaan johdonmukaisesti. Erityisen tärkeää on katsoa, millainen konjunktio tai adverbiaali on uuden kappaleen alussa tai lähellä sen alkua: jatkuuko samantapainen ajatuksenkehittäminen, esiintyykö vastakohtaistava ajatus jne. Konjunktiot ja adverbiaalit ovat signaaleja tekstin ajatusten yhteenliittymisestä, tekstin loogiikasta.

7. Vaikka hyvä lukija tuokin tekstin tulkintaan mukanaan monenlaista tietoa tekstin ulkopuolelta, pitää hänen kuitenkin lukea myös itse teksti kai-ken ennakkoinnin tarkistamiseksi. Tämä merkitsee, että pitää käydä läpi lau-seet ja tulkita niiden merkitys. Näin hyvä lukija käsittelee tekstiä koko-naisvaltaisesti, kuten edellä on kuvattu, mutta myös "paikallisesti" eli lau-setasolla ("globaalinen" ja "lokaalinen" tulkinta).

8. Lausetasoisessa tulkinnassa on selvitettävä kunkin lauseen kielipillinen rakenne: mikä on subjekti, mikä on predikaatti, mikä objekti jne. Tämä ta-pahtuu tavallisesti ilman tietoista huomiota, mutta tietoinen erittely on eduksi kun on ymmärtämisongelmia ("automaattiohjauksesta siirrytään kä-siohjaukseen"). Tässä on keskeistä verbin tunnistaminen ja sen erottaminen substantiiveista, adjektiiveista jne. Ruotsin kielessä verbin tunnistaminen ei liene erityisen vaikeata, koska sen tunnusmerkit ovat varsin selkeät eri tempuksissa. Myös monet substantiivit on helposti tunnistettavissa muodon perusteella. Monet adverbiaalit, erityisesti tavan adverbiaalit merkitään myös hyvin selkeästi (-t). Subjektin ja predikaatin tunnistamisessa on nor-maalissa väitelauseessa apuna myös paikka: subjekti on yleensä ennen predi-kaattia ja objekti puolestaan seuraa yleensä predikaattia.

9. Myös sanatasolla on päättely ja tulkinta hyödyksi. Kuten edellä esitet-tiin, sanan muodosta voi usein päätellä minkä sanaluokan sana se on. Kos-ka suurin osa kielen sanoista ei ole perussanoja, on hyödyllistä tietää ta-

vallisemmat tavat johtaa uusia sanoja kantasanoista (kannoista): miten substantiiveista voidaan johtaa erilaisilla päätteillä uusia substantiiveja, adjektiiveja ja verbejä jne. Näitä johtopäätteitä on vain rajallinen määrä, joten ne on varsin helposti opittavissa tunnistamaan.

10. Johtopäätteillä ja myös etuliitteillä on usein tietty perusmerkitys, joka auttaa uuden johdetun sanan merkityksen tulkinna.

Seuraavassa esittelen tekstiin perustuen, miten sananmerkityksen päättelyä voitaisiin käytännössä opettaa. Tämä on hyvin tärkeä taito, koska vieraskielisessä viestinnässä on aina syytä varautua tilanteeseen, jossa lukija ja kuulija kohtaa hänelle outoja sanoja. Myös opetussuunnitelmissa korostetaan sitä, että oppilaiden kyötä ymmärtämään teksitä, jossa on jonkin verran heille outoja sanoja.

Esimerkkiä laatiessani olen hyötynyt suuresti niistä keskusteluista, joita olen käynyt lehtori Leena Vaurion kanssa hänen asiaa koskevan opinäytetyön ohjannan yhteydessä.

SVENSKA FOLKETS BILDER

I många byråldor runtom i landet ligger det gulnande gamla fotografier som kan berätta om hur livet levdes för hundra år sedan och framåt. Det visade sig bl a när Saxons Veckotidning 1976-77 bad läsarna sända in fotografier från den gamla "goda" tiden. Det strömmade in bilder av arbetare och hantverkare i deras miljö, av far, mor och hela barnskaran utanför sin lilla stuga, av kaffestunder i trädgården, av sammankomster i nykterhetsföreningen, av unga damer och herrar med sin nya cykel, av skolklasser, konfirmation och bröllop... Ja alla slags bilder fanns representerade i den imponerande bildskörden.

Många av bilderna åtföljdes av en berättelse av någon av de avbildade eller av någon yngre släkting, berättelser som ibland växte ut till personliga dokument eller målade tidsskildringar, som till ex när ett f d barnhemsbarn, sanatoriepatient eller en av "skogens slavar" förde pennan.

"En bild säger mer än tusen ord" brukar man säga, och nog har det talesättet fog för sig. Med en dokumentarisk bild, som åtföljs av en berättelse från den som var med när fotot togs eller har minnen av människorna på bilden, säger ändå mycket mer. Det är ju först när man vet något om den tid då fotot togs, om människorna och miljön, som bilden kommer

en nära, får doft och liv.

En del av det stora bildmaterialet från insamlingen infördes i Saxon's Veckotidning, men jag, som hade hand om insamlingen och skrev de kulturhistoriska kommentarerna till fotografierna, tyckte att bildskörden och berättelserna var så intressanta att de borde ges ut i bokform och intresserade LTs förlag för tanken.

20

Jag tror att de insamlade bilderna ger ett någorlunda representativt genomsnitt av vad som döljer sig i människornas byrålåder och gamla fotoalbum. Flertalet av bilderna är inte några fotografiska mästerverk av professionella fotografer utan den tekniska kvaliteten är ojämn. De är helt enkelt vanligt folks vanliga bilder och många av oss har säkert liknande fotografier i våra gömmor.

25

30

"Svenska folkets bilder" kan också ses som ett alternativt förslag till hur man kan ordna upp gamla fotografier. Den kronologiska ordningen är ju annars den vanliga. Man följer en person från vaggan till graven. Men när man är osäker om dateringen av bilderna kan man som vi har gjort gruppera dem efter de verksamheter eller situationer som avbildats, arbetsliv, familjeliv, nöjen osv. Den metoden kan t ex användas när man arkiverar en förenings eller en studiecirkels insamlade fotografier.

35

Tyvärr saknar gamla fotografier ofta uppgifter om när och var de togs och vilka de föreställer. Därför vill vi gärna uppmana läsarna: Ta reda på uppgifter om era bilder av någon äldre släkting medan tid är. Då blir de oändligt mycket värdefullare både för oss och för kommande generationer.

40

(Svenska folkets bilder. Gamla fotografier ur album och byrålådor med kulturhistoriska kommentarer av Jane Fredlund. 1978. Stockholm: LTs förlag.)

Teksti sisältää yhteensä n. 445 sanaa. Näistä on yhdyssanoja 23 (+1), 14 (+2) etuliitteellä ja 1 jälkiliitteellä johdettua sanaa.

Svenska folkets bilder-tekstin käsittelyvihjeitä

1. Taustatiedon hyväksikäyttö

Teksti näyttää kertovan historiasta. Siispä on paikallaan aktivoita Ruotsia koskeva historiatieto. Tarkemmin sanottuna teksti kertoo vanhoista valokuvista. Aktivoi mitä teidät siitä, millaisia asioita vanhoissa valokuvissa käsitellään ja toisaalta myös mitä asioita perheiden valokuva-albumeissa yleensä tulee esiin. Muista, että Suomen ja Ruotsin yhteiskunnalliset olot ovat varsin samansuuntaiset ja että Suomeen on Ruotsista lainattu monia tapoja ja instituutioita. Voit varsin turvallisesti mielin luottaa taustatietojesi asianmukaisuuteen.

Millaisia tyypillisiä yhdistyksiä tai seuroja on ollut ja on yhä olemassa Suomessa ja Ruotsissa? - Nuorisoseuroja, maatalousseuroja, urheiluseuroja, ompeluseuroja, kirjallisuusseuroja, työväenyhdistyksiä, ... ja tietysti ennen oli paljon raittiusseuroja. Mikä on "nykterhetsförening"?

2. Tekstin sisältöä koskevia havaintoja

a) Keräyksen laajuus

Tekstissä kerrotaan aikakauslehden järjestämästä vanhojen valokuvien keräyksestä. Voisi olettaa, että lehti saisi paljon ja kaikenlaisia valokuvia käyttöönsä. Tätä olettamusta voit käyttää hyväksi, jos joissakin kohdissa esiintyy outoja sanoja.

r. 4 det strömmade in bilder _____

r. 9 den imponerande bildskörden _____

r. 22

r. 20 det stora bildmaterialet _____

r. 25 ett någorlunda representativt genomsnitt _____

(Jos on suuri määrä tapauksia, voi olettaa melkoista edustavuutta. *Näin ajatellaan arkiajattelussa, ja tietysti voi sattumalta tulla edustava otos.*)

b) Valokuviin liittyviä havaintoja

Valokuvia "otetaan". Ne "esittävät" tai "kuvaavat" jotakin. Tästä tosiasias-
ta voi olla hyötyä mahdollisia outoja sanoja tulkittaessa.

r. 10 någon av de avbildade _____

r. 16 när fotot togs _____

r. 35 situationer som avbildats _____

r. 39 vilka de föreställer _____

c) Valokuvien säilytys

Valokuvia säilytetään usein kansioissa ja laatikoissa. Ne voivat olla unoh-
duksissa ja tulla sattumalta esiin kun paikkoja pengotaan.

r. 1 i många byrålådor _____

r. 26/27 vad som döljer sig i människornas byrålådor och gamla
fotoalbum _____

r. 30 liknande fotografier i våra gömmor _____

d) Valokuvien systemaattinen järjestäminen kiinnostaa jotakuta. Millaista
systematiikkaa voisi ajatella? (r. 35-48)

3) Kieleen liittyviä havaintoja

a) Tavanomaiset kielikäytännöt

* Usein käytetään erilaisia perinteellisiä järjestysmuotoja, kun kuvataan tapahtumia, esineitä, ihmisiä, maisemia jne. Kun on luettelomaisesta esityksestä kysymys, aikajärjestys on usein käyttökelpoinen.

r. 8 skolklasser, konfirmation, bröllop _____

Mitä valokuvattavia merkkitapauksia on yksilön elämässä? Koulukuvat (bilder av skolklasser), mutta mitä seuraa sitten elämänkaaressa? Konfirmation?? Förlovning?? Bröllop??

* Kielessä on paljon sanontatapoja, joita käytetään tietyissä yhteyksissä. Monissa kielissä on samanlaisia ilmauksia.

- r. 1 .gulnande gamla fotografier
- r. 4 .den gamla goda tiden
- r. 13 föra pennan
- r. 14 en bild säger mer än tusen ord
- r. 15 det tälesättet har nog fog för sig
- r. 27 är inte några fotografiska mästerverk
- r. 33 man följer en person från vaggan till gravan
- r. 40 medan tid är
- r. 41 för kommande generationer

b) Sanastollisia seikkoja

* Yhdyssanojen merkityksen voi usein päätellä osien merkityksestä.

- r. 1 .byrålåda
- r. 3 .veckotidning
- r. 5 .hantverkare
- r. 7 .kaffestunder
- r. 6 .sammankomster
- r. 9 bildskörd (kun kerätään jotakin, keräyksellä on tietynlainen 'tuotos', 'tulos', 'sato')

- r. 13 barhemsbarn
- r. 13 sanatoriepatient
- r. 15 talesätt
- r. 20 bildmaterial
- r. 22 kulturhistorisk
- r. 26 genomsnitt
- r. 26 fotoalbum
- r. 27 flertalet av
- r. 27 mästerverk
- r. 36 arbetsliv
- r. 36 familjeliv
- r. 37 studiecirkel

* Jotkut yhdyssanat on muodostettu vakioisilla etu- tai jälkiliitteillä, joiden merkitys antaa vihjeen yhdyssanan merkityksestä.

- framåt, insamling, infördes, ojämn, osäker, oändligt värdefullare (mutta ei aina: berättelse, avbilda, åtföljs, förslag, förslag, använda, uppgift, uppmana, föreställa)

Opettaja voisi prosessoida pari tekstiä yhdessä luokan kanssa, jotta menetelmä tulisi tutuksi. Sen jälkeen opettaja voi käyttää päättelymenetelmää sopivissa yhteyksissä, jotta päättelyä totuttaisiin käyttämään tilanteen sitä edellyttäessä. Tekstin ymmärtämistä testattaessa tulisi mukana olla säännöllisesti muutama ennalta tuntemattoman sanan merkityksen päättelytehtävä, jotta oppilaat vakuuttuisivat siitä, että kyseessä on taito, jonka hallitseminen kannattaa myös arvosanojen tasoa ajatellen.

5. Kielten integrointi monikielisten sanastojen avulla

Viime vuosina on eri yhteyksissä esitetty, että vieraita kieliä tulisi voida käyttää jo koulussa muiden oppisisältöjen oppimiseen (tyyliin: matematiikkaa englanniksi). Asia on vähitellen kypsynyt niin, että opetusministeriön asettama työryhmä suositteli selvitysten jälkeen marraskuun alussa luovuttamassaan muistiossa tämäntapaisen opetuksen kokeilun käynnistämistä kiireellisesti. Työryhmä suositteli myös, että oppikirjoissa esitettäisiin soveltuvas-

sa määrin vieraskieliset vastineet eri aineiden avainkäsitteille ja että kielten oppikirjoissa ryhdyttäisiin käyttämään monikielisiä sanastoja. Seuraavassa muutama esimerkki monikielisisistä sanastoista.

Koulusanastoa

A-kieli	A-språk	first compulsory foreign language
arvosana	betyg	mark, grade
vieras kieli	främmande språk	foreign language
taito	färdighet	skill
luennoida	föreläsa	lecture
esikoulu	förskola	preschool, nursery school
ryhmätyö	grupparbete	group work
pääaine	huvudämne	main subject, major (subject)
juoksutunti	håltime	free period
kuullun ymmärtäminen	hörförståelse	listening comprehension
kielistudio	inlärningsstudio	language laboratory
luokanvalvoja	klassföreståndare	form master/mistress home room teacher
oppitunti	lektion, timme	lesson, period, class
oppikirja	lärobok	textbook
(oppi)aine	(läro)ämne	(school) subject
kotitehtävä	hemuppgift, läxa	homework, assignment
äidinkieli	modersmål	English
huoltaja	målsman	parent, guardian
pakollinen	obligatorisk	compulsory, mandatory, obligatory
sanasto	ordlista	glossary
koe	prov	test

välitunti	rast	break, recess
kerrata	repetera	review, revise
lukujärjestys	schema	timetable, schedule
pinnata	skolka	play truant, cut classes
kouluateria	skolmåltid	school lunch school meal
opintolaina	studielån	student loan
kaksikielinen	tvåspråkig	bilingual

Psykologian oppikirjan monikielinen asiahakemisto

<u>adaptation</u>	- adaptaatio, mukautuminen	adaptation
-sensory	- sensorinen	-sensorisk
-social	- sosiaalinen	-social
<u>adrenaline</u>	- adrenaliini	adrenalin-et
<u>aggression</u>	- aggressio, väkivalta	aggression
<u>anxiety</u>	- ahdistus	ångest, ångsla
<u>cortex</u>	- aivokuori	hjärnbark
<u>attitude</u>	- asenne	attityd
<u>association</u>	- assosiaatio, mielle yhtymä	association
<u>laws of association</u>	- assosiaatiolait	associations- lagar
<u>behaviorism</u>	- behaviorismi	behaviorism
<u>conditioned response/ reflex (CR)</u>	- ehdollinen reaktio	betingad reflex
<u>emotion</u>	- emootio, tunne	emotion, känsl
<u>prejudice</u>	- ennakkoluulo	fördom
<u>uncertainty</u>	- epävarmuus	osäkerhet
<u>interview</u>	- haastattelu	intervju
<u>perception</u>	- havainto	perception, varseblivning
<u>humanistic psychology</u>	- humanistinen psykologia	humanistisk psykologi
<u>hypnosis</u>	- hypnoosi	hypnos
<u>identity</u>	- identiteetti	identitet
<u>information</u>	- informaatio	information
<u>introspection</u>	- introspektio	instrospektion
<u>self-regulation</u>	- itsesäätely	självreglering
<u>self-esteem</u>	- itsetunto	
<u>capacity limitation</u>	- kapasiteettirajoitus	kapacitets- begränsning

<u>circular reasoning</u>	- kehäpäättely	cirkelbevis- förling
<u>field study</u>	- kenttätutkimus	fältstudie
<u>clinical psychology experiment</u>	- kliininen psykologia - koe, eksperimentti	klinisk psyk. experiment
<u>cognitive psychology cognitive strategy</u>	- kognitiivinen psykologia - kognitiivinen strategia	kognitiv psyk. kognitiv stra- tegi
<u>cognitive style coding</u>	- kognitiivinen tyyli - koodaus	kognitiv stil kodning
<u>concept formation</u>	- käsitteenmuodostus	begreppsbild- ning
<u>behavior imagination self-concept motive motivation motor, motoric memory puberty variable</u>	- käyttäytyminen - mielikuviutus - minäkuva, minäkäsitys - motiivi - motivaatio - motorinen - muisti - murrosikä - muuttuja	beteende fantasi självbild motiv 5 motivation motorisk minne pubertet variabel
- <u>independent v.</u>	- koemuuttuja, riippuma- ton muuttuja	-oberoende
- <u>dependent v.</u>	- riippuva muuttuja	-beroende

Vieraskielisiin sukulaissanoihin perustuva monikielinen sanasto

On tunnettu tosiasia (vrt. johdantoartikkeliani tässä julkaisussa), että indoeurooppaisissa kielissä on melko runsaasti sukulaissanoja ("cognate words"), jotka muistuttavat toisiaan sekä muodon että merkityksen suhteen (joskus voi toisin aiheutua väärinkäsityksiä "virheellisten ystävien" ("faux amis) eli muodoltaan samankaltaisten mutta merkitykseltään erilaisten sanojen vuoksi). Suomenkielisillä ei tätä samaa etua ole samassa määrin joh-tuen eri kieliperheeseen kuulumisesta.

Varsin vähäisellä vaivalla voitaisiin tuottaa sukulaissanaperi-aatteeseen pohjautuva monikielinen sanasto, joka voisi täydentää tavallista oppimateriaalia. Seuraavassa muutama esimerkki.

Englanti	Ranska	Ruotsi	Saksa	Suomi
abandon	abandonner	försaka	verlassen	hylätä
absence	absence	franvaro-n	Abwesen- heit	poissaolo
absolute	absolu	absolut	absolut	absoluutti- nen, ehdoton
absorb	absorber	absorbera	absorbier- en	imeä, absor- boida

accent	accent	accent-en	Akzent m.	aksentti, vieras- maalainen korostus
accept	accepter	acceptera	akzep- tieren	hyväksyä
accident	accident	olycka 1	Unfall m.	onnettomuus
band	bande	band 5	Band m.	side, nauha
balance	balance	balans	Balance f.	balanssi, tasapaino
blond	blonde	blond	blond	vaalea(verinen) "blondi"
bouquet	bouquet	bukett	Bukett n.	kukkakimppu "puketti"
branch	branche	gren 2 bransch 3	Branche f.	oksa, haara
brutal	brutal	brutal	brutal	toimiala brutaali, julma
cable	cable	kabel	Kabel n	kaapeli
cackle		kackla I	gackeln	kaakattaa nauraa räkättää
cake	gateau	kaka 1	Kuchen m	kaakku, leivos
calf, calves	veau	kalv 2	Kalb n	vasikka
calm	calme	lugn stilla	still	tyyni, levollinen
coffee	cafe	kaffe-t	Kaffee m	kahvi

Monikielisten sanastojen hyödyntäminen voisi pitkälti jäädä oppilaiden omalle vastuulle.

6. Lopuksi

Edellä on esitetty muutamia vihjeitä sanaston opettamisen kehittämiseksi. Ehdotuksia on esitelty muutamissa koulutustilaisuuksissa, mutta niiden toteuttamiskelpoisuudesta eri ikäisillä oppilailla ei ole juuri mitään tutkimuspohjaista tietoa. Äskettäin on käynnistynyt pari hanketta, jossa sanaston opettamista kokeillaan opetusministeriön työryhmän esittämien ehdotusten pohjalta.

Toivon, että mahdollisimman monet opettajat kokeilisivat edellä esitettyjä menetelmiä ja aktiivisesti kehittelisivät myös muunlaisia käytänteitä. Aikaisempien kokeilujen perusteella voisi odottaa, että tästä saataisiin tervetullutta vaihtelua kielten tunneille, joka samalla kertaa auttaa opiskelumotivaation säilymistä että edistää tiedollisia oppimistuloksia. Yhtenä tärkeimmistä tavoitteista on mielestäni se, että tämälantapainen työskentely olisi omansa osaltaan edistämään itsenäisen ja tavoitteelliseen opetusluasenteen syntymistä.

Lähteet

- Blom, L., Linnakylä, P. & Takala, S. 1988. Tekstien avaaminen luokassa. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja B. Teoriaa ja käytäntöä 10.
- Gairns, R. & Redman, S. 1986. *Workign with words*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Johnson, D. D. & Pearson, P. D. 1984. *Teaching reading vocabulary*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Journal of Reading. Special issue on vocabulary. Vol. 29 (7), 1986.
- Marzano, R. J. & Marzano, J. S. 1988. A cluster approach to elementary vocabulary instruction. Newark, Del.: International Reading Association.
- McKeown, M. G. & Curtis, M. E. (1987, Eds.). *The nature of vocabulary acquisition*. Hillsdale, N.J.: Erlbaum.
- Morgan, J. & Rinvolucrí, M. 1986. *Vocabulary*. Oxford: Oxford University Press.
- Nagy, W. E. 1988. *Teaching vocabulary to improve reading comprehension*. Urbana, Ill.: National Council for Teachers of English.
- Nation, P. & Carter, R. 1989. (Eds.) *Vocabulary acquisition*. AILA Review 6.

- Palmberg, R. 1988. Computer games and foreign-language vocabulary learning. *ELT Journal* 42(4), 247-252.
- Takala, S. 1986. Lukemisen tutkimuksen ja opetuksen viimeaikaisia suuntaviivoja. *Kasvatus* 17(4), 241-249.
- Vähäpassi, A. 1987. Tekstinymmärtäminen: tekstinymmärtämisen tasosta suomalaisessa peruskoulussa. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja A. Tutkimuksia 10.